ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Мостової Тетяни Олександрівни

«Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія

Актуальність теми дисертації обумовлена необхідністю поглибленого вивчення психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти, оскільки саме цей аспект є майже не дослідженим науковцями. Під дією таких довготривалих, інтенсивних зовнішніх чинників як реформування початкової освіти, пандемія та війна, а разом з тим впровадження дистанційної форми навчання, психологічне навантаження на вчителів початкової школи значно зросло, що детермінувало підвищення рівня професійної фрустрованості. Подолання професійної фрустрованості можливе за наявності певних психологічних умов, які сприятимуть стабільності професійної Я-концепції, підвищать рівень мотивації та адаптації вчителів початкової школи до сучасних викликів. Відповідно, наукове обґрунтування психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи, на сьогоднішній день, є актуальною потребою.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснено системне теоретико-експериментальне дослідження феномену професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти; визначено чинники (зовнішні та внутрішні), особливості прояву та критерії розвитку професійної фрустрованості вчителів за визначеними функціональними рівнями особистості (фізичним, емоційним, когнітивним, поведінковим, ціннісним), рівні їх розвиненості (початковий, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів в процесі реформування освіти.

Уточнено зміст понятійно-категоріального апарату психологічної теорії професійної фрустрованості вчителів початкової школи; здійснено диференціацію понять «фрустрація», «фрустрованість», «професійна фрустрованість особистості», «професійна фрустрованість вчителя початкової школи»; класифікацію ознак професійної фрустрованості на різних рівнях функціонування особистості. Подальшого розвитку набули науково-теоретичні положення про організаційно-методичні засади післядипломної освіти вчителів початкової школи у контексті розв'язання проблеми подолання їх професійної фрустрованості в процесі реформування освіти.

Дисертаційна робота Тетяни Мостової виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедр педагогіки та психології освітньої діяльності і психології Запорізького національного університету за темами: «Психолого-педагогічні засади розвитку компетентності суб'єктів освітнього простору» (номер державної реєстрації 0116U004863) і «Психологічні закономірності соціальних процесів та розвитку особистості у сучасному суспільстві» (номер державної реєстрації 0122U200428).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків, пропозицій. Дисертаційна робота виконана на відповідному теоретико-методологічному рівні. Проблема дослідження викладена чітко й конкретно, а мета та завдання логічно обґрунтовані, що дає підстави стверджувати про здійснений глибокий аналіз використаних наукових джерел; використані методи дослідження є методологічно виваженими та доречними, використано валідні математико-статистичні процедури дослідження, що уможливило отримання науково обґрунтованих та емпірично надійних результатів дослідження, які стали базисом для подальшої розробки комплексної навчально-тренінгової програми подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи.

Загальна характеристика роботи. Структура роботи, виклад матеріалу та її оформлення здійснені відповідно до вимог, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація

складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі достатньо змістовно та з необхідною повнотою наведено відомості щодо актуальності, обґрунтовано тему дисертаційного дослідження. Авторка послідовно висуває мету дослідження, досягнення якої реалізується у завданнях роботи, визначає об'єкт та предмет дослідження, узагальнено характеризує методи дослідження, конкретизує наукову новизну та практичну значущість дослідження, наводить відомості щодо апробації його результатів.

У **першому розділі** дисертаційної роботи проаналізовано наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, які присвячені проблемі фрустрації особистості загалом та професійної фрустрованості зокрема. На підставі аналізу Концепції Нової української школи та Державного стандарту початкової освіти, вимог до професійної компетентності вчителя початкової школи, зокрема - Професійного стандарту за професією «Вчитель початкових класів закладів загальної середньої освіти» (від 2024 року – Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти), авторкою визначено характерні особливості педагогічної діяльності сучасного вчителя початкової школи, що детермінують його професійну фрустрованість. Сформульоване дисертанткою визначення професійної фрустрованості вчителя початкової школи, вказує на ґрунтовний аналіз як наукових психологічних досліджень, так і оновленого змісту нормативної бази, у якій чітко визначений зміст нових вимог до професійної діяльності педагогів. Відповідно до предмету дослідження, за результатами здійсненого теоретичного аналізу презентовано модель та визначено психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти, які детально описані у дисертаційній роботі.

Другий розділ дисертації присвячено характеристиці комплексу методів діагностики явища фрустрації та професійної фрустрованості вчителів початкової школи, зокрема. Для здійснення дослідження дисертанткою був розроблений комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на

визначення особливостей професійної діяльності вчителів початкової школи в процесі реформування освіти; визначення способів дій, наявності відповідних установок та звичок, що стосуються професійної педагогічної діяльності; виявленню особливостей поведінкового та емоційного реагування на ситуації фрустрації, що виникають під час спілкування з учасниками освітнього процесу.

У **третьому розділі** авторкою презентовано розроблену та обґрунтовану програму подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти, що реалізована у три етапи – мотиваційно-діагностичний, формувальний, рефлексивний. Динаміка рівнів професійної фрустрованості вчителів початкової школи за результатами реалізації розробленої програми засвідчила про ефективність розроблених психологічних умов, що підтверджується: зниженням інтегрованого показника професійної фрустрованості вчителів початкової школи від високого і середнього до низького рівня; позитивною динамікою фрустраційних реакцій вчителів початкових класів від неконструктивних до конструктивних, що у свою чергу свідчить про активізацію механізмів їх професійної саморегуляції; підвищенням рівня усвідомленості вчителями сутності професійної фрустрованості, методів її самодіагностики, успішної профілактики та корекції, а також професійної рефлексії.

Усі ці аспекти дослідження за своєю сукупністю дозволили дисертантці якісно, детально та виважено сформулювати висновки дослідження, які повністю відображають всі результати проведеної роботи. Висновки в цілому відповідають висунутим завданням дослідження та розкривають його результати. Верифіковані авторкою емпіричні результати роботи дозволяють використовувати основні здобутки дисертації у системі післядипломної педагогічної освіти.

Проаналізувавши основну частину роботи можемо дійти висновку, що в ході проведення дослідження спостерігається досягнення його основної мети,

а дисертація є цілком завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення й результати дослідження викладено в 22 публікаціях, з них: 6 – статей в наукових фахових виданнях України, 2 – статті в періодичних наукових виданнях інших держав, 2 – розділи монографії, 11 – тез конференцій. Вищезгадані публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційної роботи.

Стиль та мова викладених результатів дослідження. Дисертаційна робота характеризується науковим стилем викладення. Текст дисертації є логічним та чітко структурованим, про що свідчать узагальнення основних теоретичних положень у розробленій моделі, змісті дисертації та матеріалах, що представлені в таблицях, рисунках основної частини і додатків.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Об'єктивне оцінювання тексту та результатів дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що Т.О. Мостовою було дотримано вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Анотація не містить інформації, яка була б відсутня у тексті дисертаційної праці. Посилання на наукові літературні джерела та нормативно-правові акти оформлені дисертанткою належним чином.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Т.О. Мостової, в той же час, можна висловити деякі зауваження та побажання, врахування яких надало б роботі більшої системності і завершеності, зокрема:

1. У першому розділі роботи в процесі аналізу категорій «фрустрованість», «професійна фрустрованість особистості» та «професійна фрустрованість вчителя початкової школи» слід, на нашу думку, дещо уточнити їх співставлення відповідно до базового концепту «фрустрація».

2. Виявлений у дисертації емпіричний факт суперечності думок вчителів початкової школи щодо свого ставлення до впровадження реформи Нової української школи, на нашу думку, потребує додаткової дослідницької уваги та належної наукової психологічної інтерпретації.

3. Для дотримання більш логічного, послідовного зв'язку, доречно було б відобразити дані пілотного дослідження, які слугували підґрунтям побудови наступних етапів наукової роботи.

4. Попри значущість використання засобів унаочнення та візуалізації, робота, як нам здається все ж дещо перевантажена різноманітними діаграмами. Можливо, було б доречним частину з них представити у додатках.

Побажання та зауваження не є істотними та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка являє собою оригінальне, якісне та змістовне дослідження, що виконане на високому науковому рівні.

Висновок та рекомендація щодо присудження ступеня доктора філософії з відповідної галузі. Дисертаційне дослідження Мостової Тетяни Олександрівни на тему «Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти» є самостійною завершеною працею, що відповідає вимогам чинного законодавства, містить нові науково-обґрунтовані дані, які є вагомим внеском у сучасну психологічну науку.

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити, що за актуальністю, методологічним рівнем, рівнем наукової новизни, практичним та теоретичним значенням, обсягом та змістом проведених досліджень, рівнем аргументації та верифікації дисертаційна робота Мостової Тетяни Олександрівни на тему «Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти» є самостійною і завершеною науково-дослідною роботою, в якій отримані нові обґрунтовані результати. Дисертація повністю відповідає встановленим вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка – Мостова

Тетяна Олександрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 - Психологія.

Опонент:
завідувачка кафедри психології,
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
кандидат психологічних наук,
доцент Світлана КОНДРАТЮК

Підпис кандидата психологічних наук, доцента, завідувачки кафедри психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Кондратюк С.Л. засвідчую.
завідувач канцелярії Тетяна РИБАК